

ימי שמחה וימי אבלות

כתובות דפים ג' - ד'.

הרב אליעזר מאיר

מהלך הסוגיה

"תני", הרי שהיה פתו אפוי וטבחו טבוח ויינו מזוג ומת אביו של חתן או אמה של כלה – מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה ובו על בעילת מצוה ופורש ונוהג שבעת ימי המשתה ואחר כך נוהג שבעת ימי אבלות...¹.

הנטייה הטבעית והנכונה, במקרה שמת חי' אחד מקרובי החתן והכלה לפני החתונה, היא לקוברו מיד ולנהוג ימי אבלות, והחתונה תִּדְּחָה בהתאם. אך בסוגייתנו מצאנו, שכיון שחכמים רצו שתתקיים סעודת הנישואין באופן הראוי – לכן כאשר מת אביו של חתן (או אם הכלה – מצד התכשיטים המתכלים) ואיכא פסידא, ולא יהיה אפשר לארגן סעודה כזו באופן הראוי לאחר האבלות, הקלו חכמים ע"מ שיהיה אפשר לקיים את הסעודה עכשיו. סעודה זו היא חלק מימי המשתה, ועל כן סללו חכמים את הדרך כיצד לנהוג את ימי המשתה כולם לפני ימי האבלות, דאלי"כ תִּדְּחָה הסעודה ותאבד.

אומרת לנו הגמרא: כונס ובו על בעילת מצוה ופורש – וכל זה עוד לפני הקבורה; אח"כ קובר ונוהג ימי משתה ואח"כ ימי אבלות.

באופן פשוט, איננו עסוקים פה רק בהלכות "השהיית המת" – דחיית הקבורה – אלא כפי שנראה בראשונים, יש פה דינים מיוחדים בהלכות אונן ובהלכות אבלות.

יש לעיין בשני המצבים שיש כאן:

א. **לפני הקבורה**: החתן אונן; האם מותר לו לכנוס ולבעול? ומדוע לא הסתפקנו בכך שיכנוס ועיי כך הסעודה לא תִּדְּחָה?

ב. **לאחר הקבורה**: החתן בפשטות נהיה אבל; כיצד נדחתה אבלות זו עד ימי המשתה? הן למ"ד אבלות יום ראשון מהתורה – ואפילו למ"ד אבלות דרבנן – סו"ס **סיבת** האבלות קדמה פה לימי המשתה! האם כיון שחלו ימי המשתה ממילא נדחית האבלות, או שמא יש פה היתר נוסף של חכמים?

שיטת הרמב"ן והרא"ש

הרמב"ן והרא"ש סוברים, שאונן אסור בתשמיש המיטה², וא"כ יוצא שחכמים פה התירו זאת. אמנם אפשר לעדן קצת את ההיתר ולומר שאנינות הלילה היא מדרבנן וקלה יותר מאנינות היום³.

¹ דפים ג' - ד'.

לאחר הקבורה הווי אבל, וכותב הרמב"ן⁴, שאע"פ שאבלות יום א' מהתורה (כשזה יום מיתה וקבורה) – חכמים עוקרים דבר מן התורה ב"שב ואל תעשה", ולכן נוהג תחילה ימי משתה ואח"כ ימי אבלות. הר"ן מוסיף⁵, שביום א' אע"פ שאינו צריך לנהוג אבלות, כאמור לעיל, סו"ס גם לא ינהג מנהגי שמחה; אבל הרמב"ן עצמו לא הדריך כך, ונראה שלדידה רבנן עקרו את עצם האבלות ולא רק את מנהגיה, וממילא אין צורך להימנע משמחה.

הרא"ש סובר, שאבלות – ואפילו ביום המיתה והקבורה – אינה אלא מדרבנן⁶, ולכן שפיר תיקנו חכמים כאן להקדים את ימי המשתה – שאף הם, כמובן, מדרבנן – לימי האבלות.

עדיין צריך לעיין לשיטתם, מדוע היה צריך להתיר גם בעילה ולא היה די להתיר רק שיכנוס? וכן האם דחיית ימי האבלות היא תוצאה של הכניסה והבעילה, או שזו תקנה נוספת של חכמים?

השיטמ"ק כותב אצלנו⁷ שני טעמים מדוע צריך היה להתיר גם את הבעילה:

א. ע"מ שיחולו ימי המשתה – באופן שידחו את ימי האבלות (אפילו אם אבלות יום א' מהתורה) – יש צורך גם בבעילה.

ב. הביאה הותרה ע"מ שהחופה תהיה ראויה לביאה, ע"פ הראשונים הסוברים שחופה חייבת להיות ראויה לביאה.

המאירי כתב⁸, שחכמים התירו ביאה כי סו"ס זוהי מגמת הכניסה, ורבנן הקלו ולא הצריכוה להמתין עד לאחר ימי האבלות.

להסבר המאירי, וכן להסברו השני של השיטמ"ק – אין צורך שיבעל בפועל, כמובן, אבל להסבר הראשון של השיטמ"ק – צריך בעילה בפועל, אחרת לא ידחו ימי האבלות.

בתשובתו הראשונה ענה השיטמ"ק בעצם גם על שאלתנו השניה, בכך שכתב שהכניסה והבעילה מחילים עליו את ה"רגל" הדוחה את ימי האבלות, וא"כ אין פה היתר נוסף, דכיון שהיתרנו לאונן לכנוס ולבעול – שוב לא תחול עליו האבלות, דהווי כרגל דידיה, ואע"פ שסיבת האבלות קדמה לכניסה. וכן נראה בעיני מפשט לשון רש"י⁹ והרמב"ן (שהביא דברי רש"י, וכן בדבריו עצמו החוזרים על כך), שכיון שחלה החתונה – הווי לגביה כרגל, וכן מפורש במאירי כאן⁸, דכיון שכנס – חל עליו הרגל, והאבלות נדחית ממילא. וכן ראיתי בספר אילת השחר, בהסבירו את דברי הגמרא¹⁰ "אלא דקתני נוהג שבעת ימי המשתה ואח"כ נוהג שבעת ימי אבלות", שאין הכוונה לתקנה נוספת של חכמים אצלנו אלא זו תוצאה של ההיתר לכנוס ולבעול – שממילא האבלות נדחית עד לאחר שבעת ימי המשתה.

² עי' בדבריהם במו"ק דף כ"ג: ובברכות דף ט"ז: גבי כה"ג שרחץ בלילה לאחר מיתת אשתו.

³ דין זה עצמו (אנינות הלילה) נתון במחלוקת; עי' זבחים דף ק"א.

⁴ ד"ה "מכניסין את המת".

⁵ ד"ה "מכניסין את המת".

⁶ האריך בעניין זה במו"ק פרק ג', במספר מקומות שם.

⁷ ד"ה "ורש"י ז"ל כתב וז"ל ופורש".

⁸ ד"ה "לא נכנס עדין".

⁹ בריש דף ד'.

¹⁰ סוף דף ד':

אמנם הט"ז¹¹ כתב, שאף לשיטת הרא"ש יש צורך בהיתר נוסף מלבד היתר הכניסה והבעילה, והוא הקדמת ימי המשתה לימי האבלות, ואין זה חל באופן ממילאי.

בשאר קרובים או בדליכא פסידא – מובן שינהג אבלות ואח"כ יכנס וכו', דאין כל סיבה להתיר לכנס ולבעול באנינות. אמנם יש לעיין מה הדין אם בטעות כנס ובעל לפני הקבורה – האם ינהג ימי משתה בתחילה או אבלות? תלוי הדבר במחלוקת שהבאנו עכשיו, האם הכניסה והבעילה יצרו את ימי המשתה וימי האבלות נדחו או לא.

שיטת הרי"ף גיאות

הרי"ף גיאות¹² חולק על הרמב"ן והרא"ש דלעיל, וסובר שאונן מותר בתשמיש המיטה¹³, ומתוך דבריו נראה דמותר אף לכנס. לפי זה אין צורך להתיר את הביאה או הכניסה אצלנו, וכל ההיתר של חכמים הוא רק בהקדמת ימי המשתה לימי האבלות. לכן אומרים בה"ג ורי"ף גיאות, שאף כשמת אחד משאר קרובים – כונס ובעל, ואח"כ נוהג ימי אבלות ואח"כ ימי משתה, וה"ה בכל מקום דליכא פסידא. לשיטה זו – ודאי שאין הכניסה והבעילה יוצרות "רגל" הדוחה את האבלות, לפחות כשסיבת האבלות קדמה לכניסה, כבסוגייתנו.

דעת הרי"ף

הרי"ף כתב אצלנו: "ושמעין מהא דהיכא דאפשר לזבוני וליכא פסידא דאינו נוהג ימי המשתה ברישא", ונפלטו הדעות בהבנת דבריו. הרא"ש הבינו, דכונס ובעל ונוהג אבלות ואח"כ ימי משתה – כשיטת רי"ף גיאות. אמנם לרי"ף גיאות אונן מותר בתשה"מ, ואילו הרא"ש עצמו סובר¹⁴ שאונן אסור בתשה"מ, ובדבריו שם משמע שאף הרי"ף סובר כן, ולפי זה יוצא שיש לנו שיטה שלישית – שאונן אסור בתשה"מ ואעפ"כ מותר לכנס ולבעול באנינות אפילו בשאר קרובים ובדליכא פסידא. וצריך עיון – מדוע להתיר זאת?

החת"ס כותב בשיטת רי"ף גיאות, שדינו נלמד מההלכה "מעבירין את המת מלפני כלה"¹⁵ – דזה מלמדנו שצריך להקדים את החופה והבעילה לקבורה (דאל"כ עדין צ"ע לרי"ף גיאות – דאע"פ שמוותר לאונן תשה"מ – מדוע כונס בשאר קרובים לפני הקבורה, ומשהה את הקבורה בכך? אלא דלחת"ס כך צריך לעשות ולא רק מותר). ואולי נאמר כן גם בדעת הרי"ף – דאונן אסור בסתם תשה"מ, אבל כשמדובר בחתונה – צריך להקדימה לקבורה.

¹¹ יר"ד, סי' שמ"ב ס"ק א'.

¹² מובא ברא"ש ובראשונים נוספים יחד עם בה"ג.

¹³ עי' ברמב"ן ברכות דף י"ז:

¹⁴ מ"ק כ"ג:

¹⁵ כתובות דף י"ז.

סברא דומה שמעתי ממו"ר הרב עמיאל שטרנברג שליט"א, דאע"פ שאונן אסור בתשה"מ, דהווי "שמחה יתירתא וחוצפה"¹⁶ בשעה שמתו מוטל לפניו – כל זה אמור בביאה רגילה, אבל בביאת מצוה – המוטלת עליו – לא נאסרה. עפ"ז אפשר גם להבין את הרי"ף דהתיר זאת אף בשאר קרובים.

אמנם אפשר שהרי"ף הסובר שאונן אסור בתשה"מ¹⁷ אינו סובר כרי"ף גיאות, וכשכותב "דאינו נוהג ימי המשתה ברישא" כוונתו שקובר ונוהג אבלות ואח"כ יכנוס וכו', כשיטת הרמב"ן והרא"ש שהבאנו לעיל. וכ"כ להדיא הישי"ש¹⁸ בדעת הרי"ף, וכן נראה לי גם שהבינו הרמב"ן, כיון שבכל מקום שדחה את שיטת הרי"ף גיאות והסביר את שיטת עצמו – סיים דהרב הגדול (- הרי"ף) סובר כמותו.

הרמב"ם¹⁹ פסק שאונן מותר בתשה"מ (- עיי"ש בדברי הלח"מ²⁰), ומאידך פסק²¹ שכשמתו שאר הקרובים נוהגין ימי אבלות תחילה ואח"כ תיכנס לחופה וינהגו ימי משתה. כלומר, אע"פ שמותר בתשה"מ, כיון שאין צורך ועניין בכך – החופה נדחית לאחר האבלות, היפך הסברא שאמרנו בהבנת הרא"ש בדעת הרי"ף, שאע"פ שאונן אסור בתשה"מ – התירו לו לבעול לפני הקבורה.

המחבר פסק²² כרמב"ן והרא"ש דאונן אסור בתשה"מ, וממילא בשאר קרובים נוהג אבלות ואח"כ יכנוס²³. אמנם כשמת אביו של חתן או אימה של כלה – פסק המחבר כסוגייתנו, שכונס ובעול ונוהג ימי משתה ואח"כ ימי אבלות. אבל כבר סיים הש"ך שם בנקודות הכסף, שבזמננו, אפילו מת אביו או אימה – דין שאר קרובים יש להם, כיון ששכיח שאר הקרובים טורחים בסעודה ובתכשיטין. לכן לעולם ינהגו אבלות תחילה ואח"כ יכנוס וכו'.

נשא ואח"כ מת לו מת

עד כה עסקנו במקרה שמת קודם הכניסה, כלומר – סיבת האבלות קדמה לחתונה. יש מקום להתבונן גם במצב בו כבר נשא – ואח"כ מת לו מת. ובזה נפגשו בשני מצבים:

א. כנס ובעל ואח"כ מת המת – בזה לכו"ע מסיים את ימי המשתה ואח"כ מתחיל את ימי האבלות;

¹⁶ כלשון התוס' במ"ק דף כ"ג: ד"ה "ואינו".

¹⁷ כן הבינוהו הראשונים במ"ק דף כ"ג: ע"ש בבעה"מ ובמלחמות, אע"ג שבגוף דברי הרי"ף שם אפשר להבין שאונן מותר בתשה"מ. וע"ע בר' יונה ברכות דף י"ז: (דף י': בדפי הרי"ף, בתר"י שם) שכתב להדיא בשם הרי"ף שפסק כת"ק דר"ג האוסר תשה"מ באינינות.

¹⁸ סי' ה'.

¹⁹ הל' אבל פרק א' הלכה ב'.

²⁰ ודלא כדברי באר הגולה, י"ד סי' שמ"א אות ט', שכתב בדעת הרמב"ם שפסק שאונן אסור בתשה"מ – ומקור דבריו בהל' אבל פרק ד' הלכה ו' שכתב שם הרמב"ם שאונן בשבת חייב בכל המצוות בתורה חוץ מתשה"מ, והבין באה"ג שאסור בתשה"מ, ואילו הלח"מ הבין שאינו חייב בתשה"מ, אבל מותר לו. ובאמת המחבר שהעתיק הלכה זו בסי' שמ"א סע' א' הוסיף: "חוץ מתשה"מ שאסור בו", ובא"כ לחלוק, לדברי הלח"מ, על הרמב"ם בזה.

²¹ פרק י"א הלכה ח'.

²² סי' שמ"א סע' א'.

²³ סי' שמ"ב סע' א'.

ב. כנס, ולפני שבעל מת המת. בזה נפלגו הדעות :

הט"ז²⁴ כתב, שבאופן עקרוני כבר חלו ימי המשתה, וממילא מסיימם ואח"כ ינהג אבלות, אלא שאז נמצא פורש מאשתו עד סוף ימי האבלות, כיון שאף בימי המשתה אסור בתשה"מ (דנוהג אבלות בדברים שבצנעה); לכן אומר הט"ז, שיכולה האישה למחול על תקנת חכמים של ימי המשתה, ויתחיל מיד בימי האבלות (ונראה דלא ינהגו אח"כ ימי משתה, דהרי ויתרו עליהם). א"כ, לפי הט"ז הביאה אינה מעלה או מורידה לענין חלות ימי המשתה, גם באופן שצריכים לדחות ימי האבלות.

אמנם **הש"ך** בנקודות הכסף הביא בזה מחלוקת בין רי"ף גיאות לרא"ש :

לרי"ף גיאות, כיון שהחלו ימי המשתה – מסיימם (ופורש בהם מאשתו)²⁵, **ולרא"ש**, כיון שלא בעל – אין בכח שמחה זו לדחות את ימי האבל (ומתאימים לכך דברי השיטמ"ק שהבאנו לעיל בצורך להתיר גם את הבעילה), ולכן ינהג אבלות – ואח"כ יסיים את ימי המשתה.

גשר החיים²⁶ מביא דעה שלישית: "**בועל** וחוגג ז' ימי השמחה, ואחריהם ז' ימי האבלות" – כלומר, שהתירו לו אפילו בעילת מצוה במצב זה, וממילא אין צורך ב"פטנט" של הט"ז שיוותרו על ימי המשתה.

כותב גשה"ח, שלהלכה נהגו האשכנזים כדעת הרא"ש בנקודות הכסף – דנוהג אבלות ואח"כ יבעל וכו'; אמנם מוצא הוא מקום להקל ולגמור את ימי המשתה תחילה, אף שעדיין לא בעל.

[על דברי הרי"ף גיאות כפי שמופיעים בנקוה"כ יש להעיר הערה :

נקוה"כ מסביר בדעת הרי"ף גיאות, שכשמת המת תוך כדי ימי המשתה – ממשיך את ימי המשתה ואינו בועל עד שיעברו ימי המשתה וימי האבלות. ואינו דומה לסוגייתנו, שכונס ובעל ואח"כ ימי משתה ואבלות, דבסוגייתנו – כיון שסיבת האבלות קדמה – יש צורך להתיר את הבעילה ע"מ לדחות את האבלות, דבכניסה לבד לא תדחה האבלות (כדברי השיטמ"ק לעיל), אבל כשכבר נשא – חלו ימי המשתה ושוב אין בכח האבלות לדחותם. משמע בפשטות, שכשאין צורך בדבר, מצד הקדמת ימי המשתה לימי האבלות – לא נתיר את הבעילה, וזה סותר את דבריו, כפי שמובאים בראשונים אצלנו, שאף בשאר קרובים כונס ובעל ואח"כ נוהג אבלות ומשתה – והרי אין כל צורך בבעילה, שהרי בכל מקרה ימי האבלות קודמין ואעפ"כ כונס ובעל?

הסביר לי הרב עמיאל נאומבורג, שאין כוונת הרי"ף גיאות לומר שבמקרה שמת המת לאחר שכבר נשא **אסור** לאונן לבעול, דבאמת הרי"ף גיאות לשיטתו דאונן מותר בתשה"מ, אלא הרי"ף גיאות רק הסביר מדוע הוא לא **חייב** לבעול, ובזה יש הבדל בין סוגייתנו – שע"מ שיחולו ימי המשתה האונן **חייב** לבעול – לבין מקרה זה שאין צורך בבעילה (אבל אה"נ היא מותרת!). ועדיין הדברים צריכים עיון אצלני].

²⁴ סי' שמ"ב ס"ק א'.

²⁵ ואח"כ נוהג אבלות, וכל דבריו לעיל בסוגייתנו לגבי שאר קרובים שנוהג אבלות ברישא, אף שכונס ובעל לפני הקבורה, הם רק כסיבת האבלות **קדמה** לכניסה, משא"כ הכא שסיבת האבלות **מאוחרת** לכניסה – שוב אין בכח האבלות לדחות את ימי המשתה.

²⁶ ח"א, י"ט, סע' ז' אות י'.